

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

*Гринюк Роман Федорович,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
ректор Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Як доводить аналіз стану реформаційних процесів в Україні, головні перешкоди на шляху до побудови громадського суспільства і правової держави пов'язані не стільки з тим, щоб зробити вітчизняний парламент «верховним» в системі державної влади, і тим самим піднести роль законодавчої влади, скільки з тим, щоб збалансувати державну владу в цілому, зробити діяльність парламенту більш ефективною, налагодити його взаємодію з виконавчою владою і одночасно-наблизити його до потреб народу. Саме тому питання розвитку парламентаризму в сучасній Україні повинні мати своєю кінцевою метою не встановлення тієї чи іншої форми правління, а сприяння формуванню України як демократичної правової держави. Справжнє питання полягає в тому, яка з форм правління якнайбільше відповідає українським реаліям, сучасному стану розвитку держави і суспільства, і яка з ним може бути найбільш ефективним механізмом досягнення суспільного прогресу.

Отже, кажучи про інститут парламентаризму в Україні й водночас пам'ятаючи про фактично розпочатий процес конституційної реформи, спробуємо охарактеризувати стан забезпечення і реалізації тих невід'ємних ознак парламентаризму, що характеризують цей інститут.

Безумовно, одним з ключових питань політичної реформи є проблема зміни відносин в системі «парламент-уряд». У більш загальному вигляді це питання стосується того, що сформована у середині 90-х років минулого століття система балансу між різними гілками державної влади, як парламент, уряд і президент сьогодні повинна бути відкоригована. До певної міри аргументом проти внесення змін до існуючої системи балансу влади є теза щодо незмінності балансу різних гілок державної влади, яка спостерігається у розвинених демократичних країнах. Але, на нашу думку, ця теза є правильною лише частково. По-перше, порівняння західних країн з Україною далеко не

завжди є коректним з причини, що в Україні ми маємо справу саме з перехідною політичною системою до демократії, а отже, процес пошуку оптимальної організації системи державної влади є цілком зрозумілим і логічно виправданим явищем. По-друге, система державної влади, а також її організація завжди повинні відповідати тим суспільним відносинам, які формуються у тому чи іншому суспільстві, у тій чи іншій державі. З цієї точки зору, правова держава є, з одного боку, інструментом, який дозволяє державі та суспільству прогресивно розвиватись, а людині та суспільству ефективно захищатись від держави реальної⁴⁸. А, з іншого боку, вона постає як інструмент забезпечення реальних прав людини⁴⁹. Тому цілком природно, що зміни в суспільстві мають викликати відповідні зміни в системі органів державної влади.

У випадку парламенту це пов'язано насамперед з підвищенням ваги політичних партій, зростанням політичної активності громадян, підвищенням рівня політичної і правової культури, намаганням зробити систему державної влади більш відповідальною, наблизити її до потреб виборців. Саме у цьому ключі слід розглядати проект зміни механізмів формування уряду, а також встановлення відповідальності парламентської більшості за персональний склад уряду та його членів. При цьому, як нам видається, подібний розвиток подій не тільки не послаблює, а навпаки, підсилює парламент, а отже, сприяє втіленню парламентаризму.

На наше глибоке переконання, реформу необхідно розглядати лише комплексно, тобто враховуючи не лише зміни, покликані надати парламенту нові повноваження, а й зміни, що відбуваються у самому парламенті. Мається на увазі насамперед перехід до чистої пропорційної системи виборів, можливість перетворення Верховної Ради України на двопалатний парламент, формування у парламенті інститутів парламентської більшості та опозиції.

⁴⁸ Кравченко Ю.Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С.101.

⁴⁹ Філософія політики: короткий енцикл. Словник / авт.-упоряд. В.П.Андрущенко. Київ: Знання України, 2002. С.453.

Стосовно питання змін у виборчій системі, то тут потрібно враховувати два чинники. Річ у тому, що сам інститут парламентаризму передбачає тісний зв'язок між парламентом та народом. По суті, специфічність місця і ролі парламенту пояснюється саме цим найбільш тісним зв'язком з вищим носієм суверенітету, а також тією реальною представленістю широкого спектру суспільних потреб та інтересів, яка досягається за рахунок всенародних виборів. Тому будь-які зміни у виборчій системі не повинні відривати парламент від народу. Поряд з тим зв'язок з народом далеко не обов'язково повинен проявлятися у формі безпосереднього голосування виборців за того чи іншого кандидата. Дійсно, ідея парламентського представництва означає насамперед представництво інтересів, тих програм суспільного і державного розвитку, з якими пов'язує своє бачення майбутнього більшість громадян держави. З цього погляду пропорційна система, на нашу думку, жодним чином не послаблює парламентаризм в Україні. Більше того, вона, судячи за все, потужно стимулюватиме посилення ролі політичних партій та можливості їх впливу на реалізацію державної влади.

Свідомо уникаючи суперечки і розбору аргументів «за» та «проти» парламентського бікамералізму в Україні, а також того, який саме парламент (однопалатний або двопалатний) наблизитиме нашу державу до правової та демократичної, слід пам'ятати про те, що головне питання, на яке слід дати відповідь, полягає у наявності чіткого усвідомлення того, з якою метою планується утворення другої палати парламенту. Дві палати у парламенті жодною мірою не робить державу більш або менш правовою і демократичною, оскільки серед сучасних розвинених демократичних держав ми маємо приклади як двопалатних, так і однопалатних парламентів. Тому в контексті формування в Україні правової держави і громадянського суспільства слід дотримуватись прямо протилежної логіки міркувань. Ми повинні виходити не з того, що один з двох способів організації парламенту є кращим за інший, а з того, що в умовах України один з них здатен посилити інститут парламентаризму і сприяти формуванню правової держави. Чітко окресливши ті цілі, які ми прагнемо

досягти (наприклад, розбудувати «систему контрбалансування всередині парламенту»⁵⁰, посилити представництво регіонів у парламенті, урівноважити радикалізм нижньої палати, підвищити якість законотворчого процесу тощо), слід визначитись і з тим, яка з двох моделей буде більш адекватною зазначеним цілям.

І нарешті, останнє питання, яке постало в ході конституційної реформи і має безпосереднє відношення до розвитку інституту парламентаризму, пов'язане з формуванням парламентської більшості та опозиції. У зв'язку з цим слід згадати, що сама ідея парламентаризму висуває щодо парламенту не лише суто формальні вимоги, а й ті, що стосуються якості його роботи. Тобто парламентаризм – це не лише існування парламенту, а й існування ефективного парламенту, який би впливаючи на формування і реалізацію державної політики, ніс за це реальну відповідальність. Дійсно не можна не погодитись з В. Скрипнюк, яка пише: «Тривалий час український парламент був практично недієздатним органом унаслідок постійної політичної боротьби між партійними угрупованнями... Так, саме процес ефективної законотворчості сильно гальмувався фактом відсутності в парламенті більшості, яка б могла, з одного боку, забезпечити прийняття парламентом необхідних законів, а з другого – нести відповідальність за відсутність необхідного правового забезпечення реформотворчих процесів»⁵¹. Проте ефективний і демократичний парламент передбачає як існування стабільної більшості, так і гарантії опозиційної діяльності, оскільки політичний плюралізм є однією з обов'язкових ознак демократичної, правової держави і громадянського суспільства.

У розвинених демократіях гарантуються права політичної опозиції. Серед них: а) право викладати публічно й обстоювати свою концепцію розвитку суспільства, принципову позицію з питань державного і суспільного життя; б) право на участь в обговоренні, оприлюднювати та обґрунтовувати

⁵⁰ Воронов І.О. Правова держава як предмет політологічного аналізу. Київ: Віра Інсайт, 2000. С.260.

⁵¹ Скрипнюк В.М. Питання правового забезпечення взаємодії виконавчої та законодавчої гілок державної влади. *Держава і право: зб.наук.праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. Вип.18. С.125.

критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього трибуну парламенту, представницьких органів, збори, мітинги, інші заходи, державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом; в) розробляти і вносити в установленому порядку на розгляд глави держави, парламенту, уряду, місцевих органів влади проекти законів, постанов уряду, програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, які є обов'язковим для розгляду зазначеними органами, а також вносити пропозиції з кадрових питань; г) подавати інтерпеляції до уряду чи окремих його членів; д) організовувати та проводити відповідно до чинного законодавства масові заходи на підтримку своєї політичної позиції та для критики діяльності органів державної влади, створювати в разі необхідності координаційні структури для узгодження дій опозиційних сил.

Політична реформа в Україні покликана не «вбити паростки парламентаризму», як це намагаються подати окремі вітчизняні політики, а навпаки, сприяти розвитку інституту парламентаризму, надаючи його не стільки нового змісту, скільки нової форми, нових можливостей, нових перспектив. Це, в свою чергу, повністю відповідає загальній логіці побудови в Україні правової держави і громадянського суспільства.

ВІДНОШЕННЯ ДО ВЛАДИ У СВЯТОМУ ПИСЬМІ⁵²

*Дацюк Олександр Анатолійович,
доктор філософії, кандидат богослов'я, протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ*

Біблія не містить прямої парадигми людських прав і свобод у готовому вигляді. Там мало теорії, але там є багато практики: реальних історій, описів подій, тощо. Тобто там є чимало прикладів з яких можна робити певні

⁵² в основу статті покладена лекція А.Десницького: Десницький А. Людина і влада у Біблії. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WWW7iXHhIqk>